

AUTEURS

Universiteit
Maastricht, ROA
Rolf van der Velden
(projectleider)
Didier Fouarge
Mark Levels
Christoph Meng

UvA, Kohnstamm
Instituut
Marieke Buisman
Arjan van der Meijden
Régina Petit

UvA, AMCIS
Thijs Bol
Jesper Rözer
Herman van de
Werfhorst

ecbo
Metje-Jantje Groeneveld
Hester Smulders
Anneke Westerhuis

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag
worden vermenigvuldigd,
opgeslagen in een geauto-
matiseerd gegevensbestand,
of openbaar gemaakt, in enige
vorm of op enige wijze, zonder
voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Dit onderzoek is (mede)
gefinancierd door het Nationaal
Regieorgaan Onderwijsonderzoek.

Ontwerp:
www.anneliesfrolke.nl
Foto omslag:
EyeEm / Hollandse Hoogte

Uitgave en verspreiding:
Kohnstamm Instituut
Plantage Muidersgracht 24
Postbus 94208
1090 GE Amsterdam

020 525 12 26
www.kohnstammstituut.uva.nl

© Kohnstamm Instituut, 2017

REDACTIE MARIEKE BUISMAN EN ROLF VAN DER VELDEN

DE TOEKOMST VAN VAKMANSCHAP

INLEIDING

DE TERM **VAKMANSCHAP** HEEFT EEN POSITIEF IMAGO. MAAR WAT ER PRECIES ONDER WORDT VERSTAAN BLIJFT VAAK ONDUIDELIJK.

In Nederland – en in de landen om ons heen – is al enkele jaren discussie over de inrichting van het beroepsonderwijs. Allereerst omdat het opleidingsniveau van jongeren steeds bepalender wordt voor een plek op de arbeidsmarkt. De druk om een opleiding op een zo hoog mogelijk niveau te volgen, neemt toe. Uitdaging voor het mbo is om in dit krachtenveld een aantrekkelijk opleidings- en toekomstperspectief te bieden aan jongeren.

Ook de economie en de arbeidsmarkt veranderen. Internationale concurrentie neemt toe, goederen en diensten zijn steeds vaker ingebed in wereldwijde ketens. Machines worden steeds slimmer en nemen taken van mensen over: robotisering is in opkomst. Bovendien leiden deze ontwikkelingen tot steeds snellere veranderingen in productieprocessen. Er is daardoor sprake van een verschuiving op de arbeidsmarkt. Banen met routinematige taken, waar de nadruk ligt op feitelijke en procedurele kennis, maken plaats voor banen waarin meer eigen initiatief, creativiteit en sociale interactie nodig is en de nadruk sterker ligt op conceptuele kennis.

De grote opdracht voor het beroepsonderwijs is om op deze ontwikkelingen te anticiperen: opleiden voor beroepen, waarvan we lastig kunnen voorspellen hoe ze eruit zullen zien. Deze opdracht is ambitieus, want het mbo is heterogeen. Dat blijkt uit zowel het uiteenlopende onderwijsaanbod (met verschillende sectoren, niveaus en leerwegen) als de verschillende groepen deelnemers die instromen in het mbo. 'Vakmanschap' wordt vaak genoemd als verbindende factor binnen dit heterogene mbo: jongeren door een mix van kennis, vaardigheden, houding en inzicht opleiden tot goed toegeruste vakmensen. De term

HOE PASSEN DE VERSCHILLENDE DEFINITIES VAN VAKMANSCHAP BINNEN HET SPANNINGSVELD TUSSEN ENERZIJD HET BIJEN EN ANDERZIJD HET OPLEIDEN VAN MENSEN DIE DUURZAAM INZETBAAR ZIJN IN EEN VERANDERENDE CONTEXT?

vakmanschap heeft een positief imago. Maar wat er precies onder wordt verstaan blijft vaak onduidelijk. Dat is wel relevant: trends hebben grote gevolgen voor de inrichting van het beroepsonderwijs, en daarmee ook voor het soort vakmanschap dat het beoogt te ontwikkelen.

In de discussie over de toekomst van het mbo zijn verschillende visies op het begrip vakmanschap terug te vinden. Voor de één betreft vakmanschap het ontwikkelen van goed opgeleide mensen die breed inzetbaar en flexibel zijn, beschikken over '21e-eeuwse vaardigheden' en een bijdrage kunnen leveren aan een 'lerende economie'.¹ Voor de ander staat vakmanschap voor het ontwikkelen van specialistische kennis en een daarmee samenhangende beroepsidentiteit. In deze visie is de innovatiekracht en groei van de economie sterk afhankelijk van mensen die hooggespecialiseerd zijn.² En weer een andere visie benadrukt vooral het praktische karakter van vakmanschap. Hierbij gaat de aandacht vooral uit naar leerlingen aan de onderkant van het onderwijsgebouw die met een vakmanschapsroute een keuze maken die past bij hun praktische vaardigheden, en daardoor bovendien een comparatief voordeel hebben op de arbeidsmarkt in vergelijking met algemeen opgeleide leerlingen. In deze visie fungeert vakmanschap ook als 'sociaal vangnet', omdat het de positie van lager opgeleiden beschermt.³ Het is dan ook de vraag of het concept van 'vakmanschap' momenteel voldoende helder is om aanknopingspunten te bieden hoe het beroeps-

onderwijs toekomstbestendig kan worden ingericht. In de afgelopen twee jaren heeft een consortium bestaande uit ROA, AMCIS, Kohnstamm Instituut en ecbo onderzoek uitgevoerd naar de toekomst van vakmanschap. Dit onderzoek is (mede) gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek. In dit project brengen we in kaart hoe de verschillende definities van vakmanschap passen binnen het spanningsveld tussen enerzijds het bieden van een goede entree op de arbeidsmarkt op korte termijn, en anderzijds het opleiden van mensen die duurzaam inzetbaar zijn in een veranderende context.

Het project heeft dertien publicaties opgeleverd die samengevat worden in dit rapport. Op pagina 6 schetsen we de **beleidscontext**. Vervolgens gaan we in **resultaten** (pagina 8) in op de betekenis van vakmanschap in verschillende (beroeps)contexten en welke typen vakmanschap onderscheiden kunnen worden (paragraaf 1). In paragraaf 2 onderzoeken we de gevolgen van verandering van de beroepenstructuur (groei- en krimpberoepen, polarisatie en de link tussen opleiding en beroep) voor mbo-vakmensen. Ook kijken we naar de spanning tussen meer generiek opleiden versus meer contextgericht opleiden in het mbo. In paragraaf 3 gaan we in op de gevolgen van inrichtingskenmerken van mbo-opleidingen op kansen op de arbeidsmarkt. Ook onderzoeken we vakmanschap in een internationale context: vergelijking van Nederland met Frankrijk en Duitsland (paragraaf 4). De resultaten zijn voorgelegd aan verschillende expertgroepen afkomstig uit de wereld van de wetenschap, beleid, onderwijs en arbeidsmarkt. In **conclusie** (pagina 20) wordt de reflectie van deze experts op de resultaten weergegeven.

1. Sprenger & Teeuwisse, 2011; OECD, 2013.

2. Sennett, 2008.

3. Lutz & Sengenberger, 1974; Shavit & Müller, 2000.

BELEIDS-

MOMENTEEL STAAT HET BEROEPSONDERWIJS ONDER DRUK VAN TWEE (TEGENGESTELDE) BEWEGINGEN.

In het mbo is in de afgelopen tien jaar gewerkt aan de vernieuwing van beroepsonderwijs. In 2004 startte 'Herontwerp mbo' dat in de jaren daarna de grootste verandering sinds de invoering van de Wet educatie en beroepsonderwijs inluide: competentiegericht onderwijs (cgo). Kernelement is dat leerlingen meer dan alleen kennis uit losse vakken opdoen, en zich een beroep en vakmanschap eigen maken. Binnen cgo stond de invoering van nieuwe kwalificatiedossiers centraal, die competenties bevatten: samenhangende combinaties van kennis, houding en vaardigheden. Competentie-ontwikkeling draait om responsiviteit en het vermogen tot aanpassen van kennis en vaardigheden aan veranderende omstandigheden op de arbeidsmarkt. Er is binnen cgo daarom meer dan in het verleden aandacht voor beroepshouding en vakoverstijgende vaardigheden als samenwerken en communiceren. Ook ligt de nadruk op ervaringsleren en het uitvoeren van authentieke leeropdrachten.

De invoeringspraktijk van cgo bleek weerbarstig. Kwalificatiedossiers veranderen regelmatig, en niet alle studenten kunnen zelf de regie voeren over de eigen opleiding. Het accent binnen het onderwijs zou te ver verschoven zijn van kennisverwerving naar vaardighedenonderwijs. De invoering leverde veel strijd op, maar inmiddels is dit alom ingeburgerd en geen onderwerp van discussie meer. Maar de term 'competentiegericht onderwijs' heeft door de moeizame invoering wel een negatieve klank gekregen. Deze wordt daarom zelden nog gebruikt.

CONTEXT

MOETEN MBO-STUDENTEN MEER GENERIEK OF JUUST MEER SPECIALISTISCH WORDEN OPGELEID EN IS ER EEN TRADE-OFF TUSSEN DIE TWEE?

Momenteel staat het beroepsonderwijs onder druk van twee (tegengestelde) bewegingen. In de eerste plaats de beweging om de standaarden en eindtermen over te nemen die in het hele onderwijsstelsel gelden: centrale examinering, verbetering van de doorstroom naar het hbo en relatief veel aandacht voor algemene vaardigheden als taal en rekenen (invoering van de referentieniveaus). In de tweede plaats de beweging om meer specialistische beroepsopleidingen te creëren, en zo beter aan de vraag van werkgevers te kunnen voldoen.

Landelijk beleid is dan ook niet eenduidig als het om het beroepsonderwijs gaat. In de beleidsnota *Ruim baan voor vakmanschap* (2014) komt dit duidelijk naar voren. Enerzijds wordt gewezen op de noodzaak om talenten breed te ontwikkelen en op het belang van het bevorderen van flexibiliteit. Dit alles om voldoende voorbereid te zijn op de veranderende arbeidsmarkt. In de roep om bredere opleidingen en aandacht voor '21e-eeuwse vaardigheden' klinkt het streven door om via het mbo de toegang tot arbeidsmarktposities die een meer generiek denk- en handelingsniveau vragen, open te houden. Anderzijds wordt gewezen op het belang van specialistische vakmensen voor de innovatiekracht van de economie.

Goede vakmensen versterken de kennisintensieve maakindustrie en zijn onmisbaar in de ontwikkeling van een sterke economie. Ook het initiatief om excellentieprogramma's in het mbo te introduceren 'die de beste studenten in staat stellen een hoger niveau van vakmanschap te bereiken' hangt hiermee samen. Excellentieprogramma's appelleren aan ambitieuze studenten en beogen de aantrekkelijkheid van mbo-afgestudeerden voor het bedrijfsleven te versterken.

En tot slot vraagt de nota aandacht voor de vakmanschap- en technologieroutes voor die leerlingen die al in een vroeg stadium een duidelijke beroepsoriëntatie hebben. De gedachte is dat deze groep leerlingen hierdoor meer gemotiveerd wordt en een soepeler overgang maakt naar de arbeidsmarkt. Verschillende visies op vakmanschap komen daarmee vooral impliciet aan bod, maar hebben belangrijke consequenties voor de inrichting, vormgeving en sturing van het beroepsonderwijs. Moeten mbo-studenten meer generiek of juist meer specialistisch worden opgeleid en is er een *trade-off* tussen die twee? Hoe breed moeten vakopleidingen eigenlijk zijn, en wat zijn de voor- en nadelen van breed of juist smal opleiden?

RESULTATEN

1 Wat is vakmanschap?

Vakmanschap is een term waar beroepsopleidingen op inzetten, bedrijven zich mee profileren en zelfs hele landen mee geassocieerd willen worden. Er is sprake van een aantal gemeenschappelijke kenmerken:

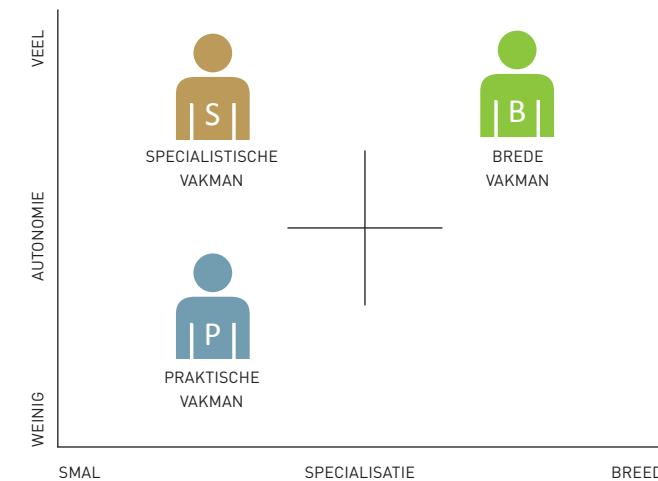
Het begrip omvat allereerst beroepsspecifieke kenmerken. Vakmanschap gaat altijd om een combinatie van hoofd- en handwerk. Het betreft werk met een bepaalde moeilijkheidsgraad en complexiteit, waar een stevige kennisbasis voor is vereist, zoals kennis van materialen, technieken en de context. Er is dus scholing of training voor nodig. Daarnaast is jaren ervaring nodig om uiteindelijk een daadwerkelijke vakman of vakvrouw te worden. Een groot deel van de kennis is 'tacit knowledge' en niet of moeilijk in woorden te vatten. Deze kennis wordt al doende geleerd op de werkplek van een ervaren vakman. Volledig geautomatiseerde processen waarbij geen denkwerk of beslissingen nodig zijn, wordt niet gerekend tot vakmanschap. Naast vakkennis wordt een aantal algemene vaardigheden genoemd die een cruciaal element zijn voor vakmanschap: probleemoplossend vermogen, zelfstandigheid en complexe situaties overzien en daarnaar handelen. Ook creativiteit en kunnen werken in een team wordt vaak belangrijk gevonden voor vakmanschap.

Daarnaast wordt een aantal persoonsgebonden kenmerken gelinkt aan vakmanschap. Vakmanschap staat voor (hoge) kwaliteit en bedrevenheid in de uitoefening van een vak, en wordt geassocieerd met passie, plezier beleven, bevlogenheid en motivatie. Hierbij is motivatie belangrijker dan het hebben van

talent. Wat betreft houding is trots een veelgenoemd aspect. Tevens worden als belangrijke aspecten van vakmanschap het vermogen genoemd tot aanpassing aan verandering, klantgerichtheid, geduld, *commitment* en ondernemerschap.

Tot slot wordt een aantal sectorgebonden kenmerken van vakmanschap genoemd. Zo wordt er in de dienstverlenende sector de nadruk op sociale vaardigheden gelegd en ligt in de technische sector de nadruk op het gevoel voor materialen en technisch inzicht. Dit gevoel en inzicht lijken met name tot doel te hebben om een bepaald beroep of opleiding te onderscheiden van andere beroepen en opleidingen, en om de ongeschoolde en net beginnende werknemer te kunnen onderscheiden van de geschoolde en ervaren werknemer. Daarnaast zijn er accentverschillen tussen wat vakmanschap inhoudt vanuit het perspectief van het onderwijs en het bedrijfsleven. In het onderwijs ligt de nadruk meer op (theoretische en praktische) basiskennis, ter voorbereiding op een beroep; op de arbeidsmarkt staat vakmanschap meer voor de betere en meer ervaren vaklieden.

Figuur 1. Mate van autonomie, aandacht en variatie (weinig - veel) ten opzichte van de mate van specialisatie (smal - breed).

Typologie van vakmanschap

Het onderzoek over vakmanschap overziend, kan een vakman of vakvrouw worden gezien als iemand die vakinhoudelijke scholing heeft gevolgd, goed is in wat hij of zij doet, de nodige ervaring heeft, zelfstandig en met aandacht werkt, gevarieerd werk heeft, waarbij een bepaalde mate van probleemoplossend vermogen nodig is.

Maar los van overeenkomsten zijn er ook duidelijk verschillen in de interpretatie van vakmanschap. Grofweg kunnen er twee dimensies worden onderscheiden: 'specialistische versus bredere' en meer 'routinematige versus de complexere' vormen van vakmanschap. Een specialistische (vaak geassocieerd met de 'traditionele') vakman heeft zich gespecialiseerd in één nauw omschreven beroep en is daarom alleen binnen een beperkt aantal gebieden inzetbaar. De bredere vakman is geschoold in een variëteit aan taken, en is daardoor breed inzetbaar. De routinematigheid geeft daarnaast aan hoeveel autonomie een werknemer heeft, hoeveel variatie er in het werk zit en hoeveel aandacht er bij nodig is.

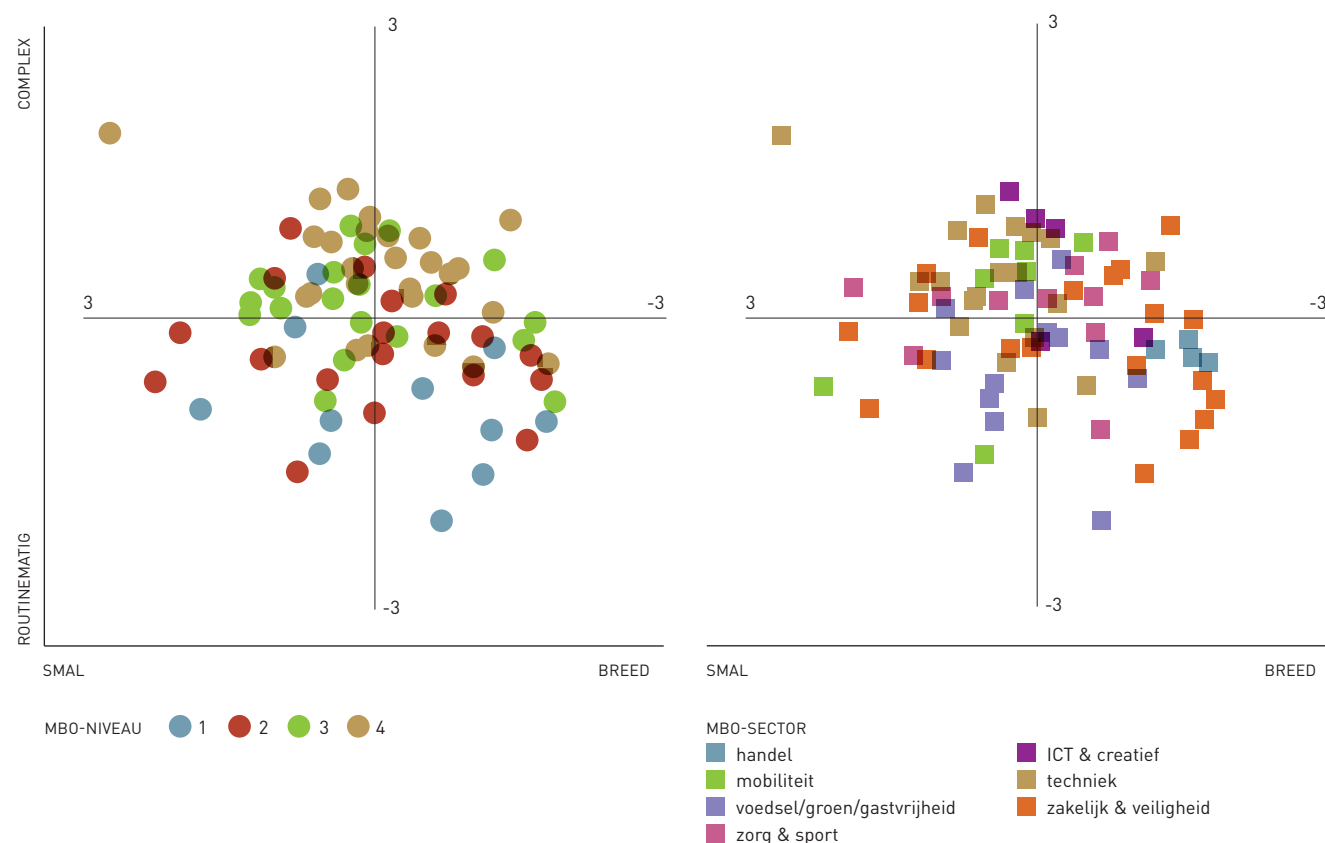
Het onderscheid tussen de specialistische versus brede vakman meten we in dit onderzoek door de aansluiting tussen opleiding en beroep in kaart te brengen. Want als meer studenten van een opleiding

GROFWEG KUNNEN ER **TWEE DIMENSIES** WORDEN ONDERSCHIEDEN: 'SPECIALISTISCHE VERSUS BREDERE' EN MEER 'ROUTINEMATIGE VERSUS DE COMPLEXERE' VORMEN VAN VAKMANSCHAP.

een specifiek beroep uitoefenen, is het waarschijnlijk dat zij beroepsspecifieke vaardigheden hebben aangeleerd. Ze zijn dan smaller en meer specifiek opgeleid. Voor het onderscheid tussen routinematig versus meer complex kijken we naar taken op het werk: de mate van autonomie, of het uitvoeren van taken veel of minder aandacht vergt en de variatie in taken op het werk.

Op basis hiervan onderscheiden we drie typen vakmanschap, gebaseerd op inhoudelijke kenmerken van beroepen. Veel autonomie, variatie en aandacht gaat goed samen met een brede focus (breed vakmanschap) of met een wat smallere focus (specialistisch vakmanschap). Een smalle focus in combinatie met meer routinematigheid typeren we als praktisch vakmanschap. Echter, bij werknemers die breed opgeleid zijn en routinematig werk uitvoeren is nog maar moeilijk te spreken van vakmanschap. Vakmanschap vereist minimaal dat men in een bepaalde mate specialistische of complexe taken uitvoert. Als beide ontbreken is volgens de literatuur geen sprake van vakmanschap.

Figuur 2. Verschillende typen vakmanschap, naar mbo-niveau en naar sector.

Figuur 2 toont een typering van de mbo-opleidingen naar niveau en sector, op de twee onderscheiden dimensies.

Brede en specialistische vakmensen zijn vaker – maar zeker niet altijd – te vinden op de hogere mbo-niveaus, terwijl de lagere niveaus vaker voor praktisch vakmanschap opleiden.

Een voorbeeld van breed vakmanschap is een mbo-4 opleiding binnen Zorg & Welzijn (Verpleegkunde); een specialistische opleiding is bijvoorbeeld een mbo-niveau 3 of 4 opleiding in Techniek (Mechatronica). Autotechnicus is een voorbeeld van praktisch vakmanschap op niveau 2.

MEER LEZEN?

Petit, R. & Rözer, J. (2017). *De betekenis van vakmanschap voor onderwijs en arbeidsmarkt: een literatuurstudie.*

2 Wat zijn de perspectieven voor de drie typen vakmensen op de arbeidsmarkt, nu en in de toekomst?

Alle drie typen vakmanschap (specialistisch vakmanschap, breed vakmanschap en praktisch vakmanschap) vinden we terug op het mbo. De vraag is hoe toekomstbestendig deze vormen van vakmanschap zijn. Daarom brengen we de arbeidsmarktperspectieven in kaart aan de hand van drie invalshoeken. Allereerst vanuit de beroepenstructuur: welke trends in groei en krimp van werkgelegenheid in beroepen zijn relevant voor mbo-vakmensen? Daarnaast vanuit het perspectief van mbo-opgeleide vakmensen: wat zijn de arbeidsmarktkansen van de verschillende soorten vakmanschap? Tot slot kijken we naar de ontwikkelingen in de vraag naar vaardigheden die nodig zijn en jongeren in staat moeten stellen wendbaar en weerbaar te zijn op de arbeidsmarkt van de toekomst.

Veranderingen in de beroepenstructuur

In de afgelopen twee decennia is de werkgelegenheid in Nederland in zowel de hoogst- als de laagstbetaalde beroepen toegenomen. De ontwikkeling van beroepen in het middensegment (mbo-niveau) bleef achter. De groei van laagbetaalde beroepen hangt deels samen met de groei van commerciële dienstverlening. De relatieve groei van de werkgelegenheid was het laagst onder praktische vakmensen: beroepen met een hoger aandeel routinematige en manuele taken (handwerk). De lonen zijn in deze beroepen ook minder snel gegroeid dan in andere beroepen. Daarmee staan de banen van praktische vakmensen onder druk. Dit wijst op polarisering van de Nederlandse arbeidsmarkt, die vooral wordt toegeschreven aan de automatisering van het werk. Toch valt de omvang van deze polarisering – in vergelijking met landen om ons heen – mee. Wel blijkt dat de automatiseringskans vooral hoog is in laagbetaalde beroepen. Met name laag opgeleide jongeren en middelbaar opgeleiden werken nu vaker dan voorheen in deze beroepen. Onder middelbaar opgeleiden is echter ook een (kleinere) verschuiving richting de hoogstbetaalde beroepen zichtbaar.

IN DE AFGELOPEN TWEE DECENNIA IS DE WERKGELEGENHEID IN NEDERLAND IN ZOWEL DE HOOGST ALS DE LAAGSTBETAALDE BEROEPEN TOEGENOMEN.

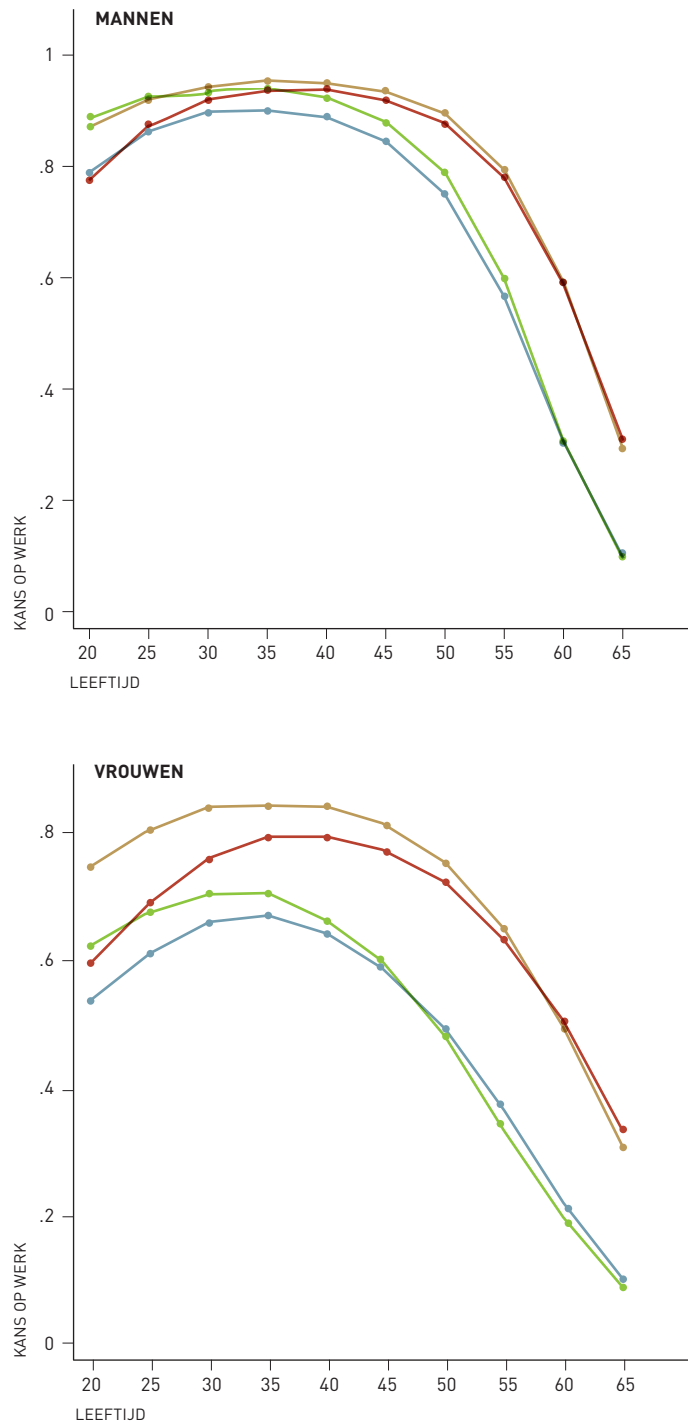
De kans op werk voor schoolverlaters uit algemeen en beroepsonderwijs

Eerder onderzoek laat zien dat de transitie van school naar werk soepeler verloopt voor afgestudeerden uit het beroepsonderwijs dan voor afgestudeerden uit het algemeen vormend onderwijs. Maar dit voordeel van beroepsonderwijs aan het begin van de carrière verdwijnt aan het eind van de loopbaan. De belangrijkste verklaring ligt in de beroepsspecifieke vaardigheden die studenten opdoen in het beroepsonderwijs. Het maakt hen bij de toetreding tot de arbeidsmarkt gewild, omdat ze direct productief zijn voor veel werkgevers – in ieder geval sneller dan afgestudeerden met een algemene opleiding, die meer *on-the-job training* nodig hebben. De specifieke vaardigheden kunnen een belasting worden aan het einde van de carrière, aangezien ze werknemers met een beroepsdiploma minder flexibel maken wanneer zij moeten wisselen van baan.

MEER LEZEN?

Fouarge, D., Smits, W., Vries, J. de & Vries, R. de (2017). *Ongelijkheid en veranderingen in de beroepenstructuur.*
Levels, M. & Fouarge, D. (2017). *Automatisering en polarisering op de arbeidsmarkt.*

Figuur 3. Kans op werk gedurende de levensloop, mbo versus algemeen vormend onderwijs (ISCED 3-4).

OP GEEN ENKEL MOMENT IN DE LEVENSLIOP IS DE KANS OP WERK KLEINER VOOR MBO'ERS DAN VOOR BREED GESCHOOLEDEN.

Figuur 3 toont de ontwikkeling van de kans op werk over de levensloop (van 20 tot 65 jaar) afzonderlijk voor mannen en vrouwen.

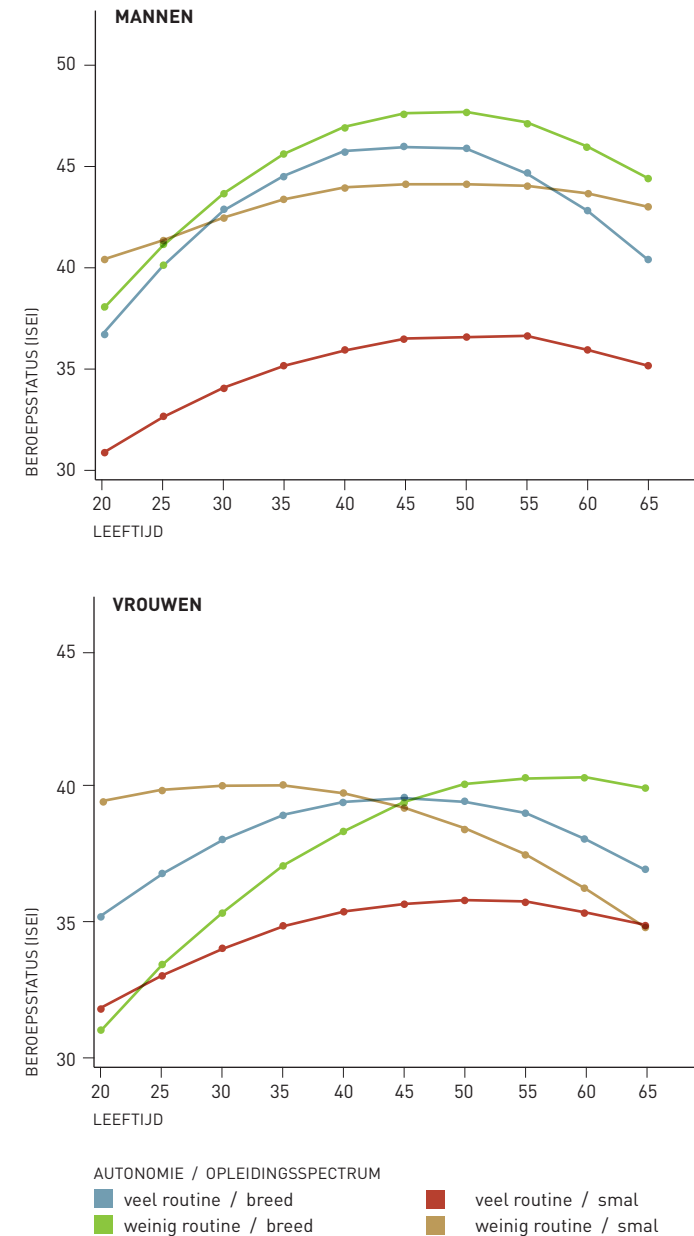
De ontwikkeling wordt voor 2 momenten weergegeven, namelijk voor 1996 en 2012 en onderscheiden naar degenen die een beroepsopleiding dan wel een algemene opleiding hebben gevolgd. Daaruit blijkt dat in Nederland geldt dat het behalen van een beroepsdiploma de kans op werkloosheid verkleint aan het begin van de carrière. Het gaat wel om beroepen met een lagere beroepsstatus (minder aantrekkelijk werk met een lager salaris).

Later in de levensloop ontwikkelen breed geschoolden zich op deze punten echter sneller dan mbo-afgestudeerden, en voor vrouwen wordt het hebben van een beroepsdiploma al eerder een nadeel dan voor mannen. Maar op geen enkel moment in de levensloop is de kans op werk kleiner voor mbo'ers dan voor breed geschoolden. Bovendien blijkt niet dat dit in recente jaren aan het veranderen is.

MEER LEZEN?

Rozer, J. & Bol, T. (2017). *Labour market effects of general and vocational education over the life-cycle and across time: accounting for age, period and cohort effects.*

Figuur 4. Beroepsstatus naar type vakmanschap.

De kans op werk van verschillende typen vakmensen

Ook als we kijken naar verschillende typen vakmanschap binnen het mbo, verschillen baankansen gedurende de levensloop. In het begin van de carrière hebben praktische en specialistische vakmensen relatief veel baanzekerheid. Deze mbo'ers hebben veel praktische en direct nuttige kennis opgedaan en ook vaak stages gelopen die goed aansluiten op de arbeidsmarkt. Dit is in het geval van specialistisch vakmanschap ook gekoppeld aan een relatief hoge beroepsstatus (aantrekkelijk werk met een hoger salaris). Voor de praktische vakmensen, die vaker routinematig werk doen, is de beroepsstatus gemiddeld lager. Brede vakmensen vinden minder makkelijk een baan, maar hebben een relatief hogere beroepsstatus. De breed opgeleide vakvrouw lijkt echter helemaal onderaan de beroepsladder te moeten beginnen en heeft mogelijk in het begin van de carrière nog geen baan die aansluit op de opleiding.

Smal opgeleiden hebben dus aan het begin van hun carrière een grotere kans op werk. Deze kans neemt af, maar breed opgeleide mbo'ers hebben op geen enkel moment in de carrière een hogere kans op werk dan smal opgeleiden.

Deze bevinding is tegen de verwachting in: vaak wordt gedacht dat smal opgeleide mbo'ers steeds meer moeilijkheden ondervinden op de arbeidsmarkt naarmate ze ouder worden omdat hun vaardigheden achterhaald dreigen te worden, terwijl de breed opgeleide vakmensen zich makkelijker blijven ontwikkelen. Voor beroepsstatus vinden we wel meer bewijs voor deze hypothese: het gat in beroepsstatus tussen breed en smal opgeleiden groeit over de carrière. Dat kan erop wijzen dat een smalle opleiding leidt tot minder opwaartse mobiliteit. Dit is met name voor praktische vakmensen een probleem: zij blijven lang werkzaam in de minst aantrekkelijke beroepen.

SPECIALISTISCH OPGELEIDE VAKMENSEN HEBBEN DE BESTE BAANKANSEN EN AANTREKKELIJK WERK.

Al met al zien we geen bewijs voor de stelling dat het belang van brede opleidingen in het mbo toeneemt: specialistisch opgeleide vakmensen hebben de beste baankansen en aantrekkelijk werk, gevolgd door brede vakmensen. Een goede aansluiting tussen de mbo-opleiding en het werkveld loont, met een specialistische beroepsopleiding heb je bovendien een streepje voor. Wel blijken vooral praktisch opgeleide vakmensen vaak te blijven werken in de minst aantrekkelijke beroepen.

Punt van zorg is wel dat de link tussen opleiding en beroep de afgelopen twee decennia zwakker is geworden, vooral in het mbo. Want mbo'ers met een vergelijkbaar diploma komen in een steeds bredere waaier aan beroepen terecht. Voor hbo- en wo-afgestudeerden is de aansluiting tussen opleiding en beroep sterker. Hieruit blijkt dat polarisatie de aansluiting tussen een opleiding en een beroep voor mbo'ers heeft veranderd. Dat kan nadelig zijn: hoe zwakker de link tussen opleiding en baan, hoe lager het salaris. Een zwakker wordende aansluiting tussen opleiding en beroep is dus ongunstig voor de inkomenspositie van schoolverlaters.

We vinden echter grote verschillen tussen mbo-opleidingen. Zo komen leerlingen in de gezondheidszorg, zoals verpleegkunde, vrijwel altijd in de zorg terecht (een sterke link), terwijl leerlingen met een commerciële of managementopleiding veel vaker diverse beroepen bekleden (een zwakke link). Het mbo vormt dus geen homogeen systeem.

MEER LEZEN?

Bol, T. & Rozer, J. (2017). *Vakmanschap op de arbeidsmarkt. Een analyse van de arbeidsmarktuitkomsten van afgestudeerden uit het middelbaar beroepsonderwijs*.

Forster, A., Bol, T. & Werfhorst, H.G. Van de (2016). Vocational Education and Employment over the Life-cycle. *Sociological Science*, 3, 473-494.

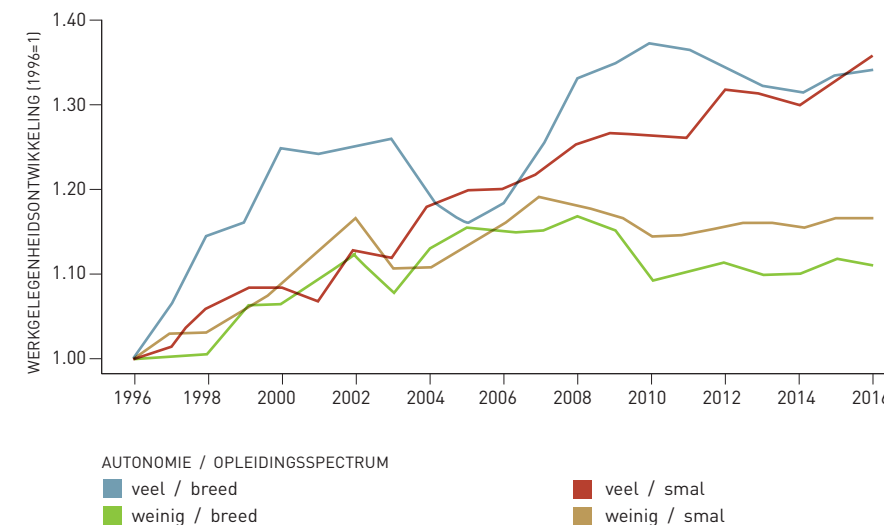
Vaardigheden voor de toekomst

Toch kunnen we niet stellen dat, omdat we positieve uitkomsten van een specialistische mbo-opleiding vinden, alleen smalle beroepsspecifieke vaardigheden ertoe doen. Door de toenemende complexiteit van het werk worden generieke vaardigheden zoals probleemoplossend vermogen, en complexe taal- en rekenvaardigheden belangrijker in het uitvoeren van werk. Juist in beroepen die veel beroep doen op hoge niveaus van deze vaardigheden, zien we een sterke groei in werkgelegenheid in de afgelopen 20 jaar. Beroepen die weinig beroep doen op deze vaardigheden, groeiden het minst. Dat geldt voor het hele beroepenspectrum in Nederland, maar ook als we specifiek kijken naar beroepen op mbo-niveau. Overigens gaat het bij taal- en rekenvaardigheden niet zozeer om de technische kennis (zoals grammatica), maar om functionele vaardigheden: het vermogen om relevante tekstuele of numerieke informatie in het dagelijks leven of op het werk te kunnen gebruiken.

De relatie tussen deze vaardigheden en salarisgroei is minder sterk: dat komt omdat er beroepen zijn waar werknemers juist veel of juist weinig verdienen in vergelijking met hun vaardigheidsniveau. Dus alhoewel vaardigheden als probleemoplossend vermogen steeds belangrijker worden voor het vinden van werk, betaalt dat zich (nog) niet altijd uit in een hoger loon.

Tot slot: voor mbo'ers zijn de generieke vaardigheden op het terrein van taal en rekenen net zo'n belangrijke voorspeller van hun salaris als voor algemeen opgeleiden. Bovendien zien we voor zowel algemeen opgeleiden als mbo'ers hetzelfde patroon gedurende de levensloop. Taal- en rekenvaardigheden zijn vooral belangrijk voor het loon in het midden van de carrière (30-44 jaar), aan het begin van de carrière zijn vooral formele kwalificaties (opleiding) bepalend voor het salaris.

Figuur 5. Werkgelegenheidsontwikkeling in mbo-beroepen naar autonomie en breedte van het opleidingspectrum.

Verwachtingen voor de toekomst

Ook uit arbeidsmarktprognoses op de middellange termijn (komende 5 jaar) voor mbo-afgestudeerden blijkt dat vooral de vraag naar zowel brede als specialistische vakmensen toe zal nemen. De toekomstperspectieven voor de praktische vakmensen zijn beduidend minder positief. Voor bijna de helft (47%) van de beroepen met veel autonomie en toegankelijk voor een breed opleidingspectrum (de brede vakmensen) worden er grote tot zeer grote knelpunten voorzien in de personeelsvoorziening, waardoor het voor baanzoekers in die beroepen betrekkelijk gemakkelijk wordt om een baan te vinden. Dit geldt ook voor 37% van de beroepen met veel autonomie en toegankelijk vanuit een smal opleidingspectrum (de specialistische vakmensen). De toekomstperspectieven in beroepen met weinig autonomie zijn slechter: voor slechts 13% van de beroepen met een breed opleidingspectrum en 5% van de beroepen met een smal opleidingspectrum (de praktische vakmensen) worden grote tot zeer grote knelpunten verwacht in de personeelsvoorziening.

MEER LEZEN?

Fouarge, D. (2017). *Vakmanschap en groei in beroepen*.

Collewet, M., Fouarge, D. Smits, W. & de Vries, J. (2016). *Veranderende beroepsstructuur, probleemoplossend vermogen en beloning*.

Velden, van der R., Buisman, M & Levels, M. (2017). *Should we teach general skills in vocational education?*

VOORAL DE VRAAG NAAR ZOWEL BREDE ALS SPECIALISTISCHE VAKMENSEN ZAL TOENEMEN. DE TOEKOMSTPERSPECTIEVEN VOOR DE PRAKTISCHE VAKMENSEN ZIJN BEDUIDEND MINDER POSITIEF.

3 Wat betekent dat voor de inrichting van het beroeps- onderwijs?

De vraag is hoe deze bevindingen in het beroepsonderwijs kunnen worden ingepast. Specialistische vakmensen hebben enerzijds de beste baankansen. Anderzijds zien we werkgelegenheidsontwikkeling in beroepen waar veel aanspraak wordt gedaan op generieke vaardigheden zoals rekenen en taal of probleemoplossend vermogen. Het toenemend belang van generieke vaardigheden op de werkplek, roept de discussie op of het aanleren hiervan niet ten koste gaat van het aanleren van specifieke vaardigheden. Zijn we op zoek naar het schaap met de vijf poten?

Er zijn grofweg twee stromingen. De ene benadrukt een *trade-off*: tijd besteed aan het ene kun je niet besteden aan het andere. Verbreding van de opleiding gaat ten koste van de diepgang, en omgekeerd. De tweede stroming geeft aan dat dit genuanceerder ligt. Generieke vaardigheden zoals rekenen en taal kunnen ook geïncorporeerd worden in het curriculum, bijvoorbeeld door dit te integreren in het vakonderwijs. Met andere woorden, voor goed vakmanschap zijn zowel specifieke als generieke vaardigheden essentieel en de kunst is vooral om die twee aspecten goed te integreren in het curriculum.

Uit ons onderzoek blijkt dat dit beter lijkt te lukken in landen waar het beroepsonderwijs in een meer schoolse setting plaats vindt dan in landen waar de beroepsvorming vooral in de praktijk plaats vindt (zogenaamde duale systemen, zoals Duitsland). In die landen is het essentieel dat werknemers ook op latere leeftijd de generieke vaardigheden zoals taal- en rekenvaardigheden blijven onderhouden om 'employable' te blijven.

DE INVOERING VAN COMPETENTIEGERICHTE KWALIFICATIEDOSSIEERS LIJKT GEPAARD TE ZIJN GEGAAN MET EEN MINDER GOEDE VOORBEREIDING OP TOETREDING TOT DE ARBEIDSMARKT.

Opbrengsten van competentiegericht onderwijs

In het Nederlandse mbo is in de afgelopen tien jaar gewerkt aan de integratie van vakspecifieke en vakoverstijgende vaardigheden, vanaf 2004 in het kader van competentiegericht onderwijs. De achtergrond hiervoor is dat studenten behalve vakvaardig ook wendbaar en weerbaar moeten zijn: functioneren in de bredere context van een samenleving, en zich kunnen blijven ontwikkelen. Daarvoor is een combinatie van kennis, vaardigheden en houding nodig. Er is binnen cgo daarom meer aandacht voor beroepshouding en vakoverstijgende vaardigheden zoals samenwerken en communiceren. Dit heeft invloed op vakdidactiek: meer nadruk op ervaringsleren en werken met authentieke beroepsgerichte opdrachten.

Uit ons onderzoek blijkt dat de invoering van competentiegerichte kwalificatiedossiers binnen opleidingen ertoe geleid heeft dat studenten vaker (succesvol) doorstromen naar vervolgonderwijs en minder vaak naar de arbeidsmarkt. En studenten die zich op de arbeidsmarkt begeven, vinden minder vaak werk. Ook lijkt er sprake van een minder goede aansluiting tussen opleiding en werk: ze werken wat vaker buiten hun studierichting [horizontale mismatch].

Tot slot starten ze wat vaker in banen die buiten hun vakgebied liggen. De invoering van competentiegerichte kwalificatiedossiers lijkt gepaard te zijn gegaan met een minder goede voorbereiding op toetreding tot de arbeidsmarkt, en studenten juist beter voor te bereiden op doorstroom in de beroepskolom. Daarmee wordt voorzien in de behoefte van het hbo aan breed opgeleide

mbo'ers, die over voldoende algemene vaardigheden beschikken om de overstap van mbo naar hbo succesvol te kunnen maken. Maar het oorspronkelijke doel, een betere voorbereiding op de arbeidsmarkt, lijkt niet bereikt.

We kunnen deze conclusie goed onderbouwen op basis van ons onderzoek. Omdat competentiegerichte kwalificatiedossiers op verschillende momenten op scholen zijn ingevoerd, kunnen we per opleiding een vergelijking maken van de situatie vlak voor en vlak na de invoering. Ook hebben we effectief gecontroleerd voor andere mogelijke versturende effecten zoals de economische crisis.

Niettemin willen we twee kanttekeningen plaatsen. Voor degenen die direct na de opleiding naar de arbeidsmarkt zijn gegaan lijkt de verandering in eerste instantie negatief. Maar de invoering van cgo heeft ook geleid tot een verbeterde doorstroom naar vervolgonderwijs en dat is op termijn weer positief. Of dat positieve langetermijneffect het negatieve kortetermijneffect opheft, kunnen we niet zeggen. Maar niettemin kunnen we concluderen dat dit een onbedoeld effect is geweest van de invoering van cgo. Het zou zinvol zijn om de effecten op langere termijn verder te onderzoeken.

Een tweede kanttekening betreft het feit dat er ook verschillen zijn binnen competentiegerichte opleidingen. Want de kwalificatiedossiers bieden veel vrijheid aan scholen: wat geleerd moet worden ligt vast, hoe dat gebeurd vullen scholen zelf in. Dan blijkt dat wanneer opleidingen meer aandacht aan de beroepspraktijk besteden, vakgerichte competenties wat sterker ontwikkeld zijn bij afgestudeerden. Opvallend is ook de (lichte) negatieve relatie tussen de tijd die in de opleiding wordt besteed aan generieke vaardigheden en vakgerichte competenties. Dit lijkt er op te wijzen dat aandacht voor generieke vaardigheden in de opleiding enigszins ten koste gaat van aandacht voor vakgerichte vaardigheden, en er dus wel degelijk sprake is van een *trade-off*.

MEER LEZEN?

Velden, van der R., Buisman, M. & Levels, M. (2017). *Should we teach general skills in vocational education?*
Meng, C., Levels, M., Meijden, A. van der, Schooten, E. van & Velden, R. van der (2017). *Competency-oriented secondary VET- Effects on competencies, further education and labor market.*

4 **Blik over de grens**

Tot slot werpen we een blik over de grens: wat kunnen we leren van de landen om ons heen over het definiëren en ontwikkelen van vakmanschap? De invulling van het begrip vakmanschap is in zowel Duitsland als

Frankrijk meestal normatief. 'Goed' beroepsonderwijs is in Duitsland synoniem met specialistisch vakmanschap, inhoudelijk gedefinieerd door sociale partners. In Frankrijk ligt de focus -als gevolg van de grote invloed van de nationale overheid- vooral op breed vakmanschap. Nadeel van deze normatieve invulling is dat beide stelsels weinig ruimte bieden om andere vormen van beroepsuitoefening als vakmanschap te erkennen.

In Duitsland wordt praktisch vakmanschap daarom meestal niet gezien als volwaardige invulling van een beroepsopleiding. En in Frankrijk leidt de eenzijdige brede invulling van het begrip tot een tegenbeweging van het bedrijfsleven. Dat ontwikkelt eigen, functie-specifieke beroepsopleidingen. Nederland kiest vooral voor een pragmatische benadering. Alle typen vakmanschap komen binnen het mbo voor en bestaan naast elkaar, zonder een sterk normatieve lading. Voorop staat dat de inhoud van de opleiding gezamenlijk wordt bepaald door sociale partners en het onderwijsveld, en dus vaak een compromiskarakter heeft.

De grote vraag is hoe het beroepsonderwijs moet worden ingericht met het oog op de arbeidsmarkt van de toekomst. Moet er meer worden ingezet op specialistische vakmensen die worden klaargestoomd binnen smalle opleidingen, of moet meer worden ingezet op vakmensen die breder zijn opgeleid? En kunnen studenten het beste worden voorbereid in een schoolsetting (zoals Frankrijk), in een duaal systeem (zoals Duitsland), of daartussenin (zoals Nederland)?

OPGELEID WORDEN BINNEN EEN **BEROEPSSPECIFIEK** ONDERWIJSSTELSEL HOEFT LATER IN DE LOOPBAAN NIET NADELIG UIT TE PAKKEN VOOR BEROEPSOPGELEIDE VAKMENSEN.

Allereerst is het de vraag of de eerder genoemde soepele transitie van mbo'ers aan het begin van hun carrière (en een dalende voorsprong later in de levensloop) samenhangt met het type beroepsonderwijsstelsel waarin vakmensen worden opgeleid. Dat blijkt niet het geval. De kans op werk van mbo'ers versus algemeen opgeleiden over de levensloop, verschilt niet systematisch tussen landen die een sterk of zwak ontwikkeld systeem van beroepsonderwijs hebben. Met de inrichting van het beroepsonderwijs *an sich* heeft dit dus weinig te maken. Opgeleid worden binnen een beroepsspecifiek onderwijsstelsel hoeft later in de loopbaan niet nadelig uit te pakken voor beroepsopgeleide vakmensen.

Een tweede benaderingswijze is om te kijken naar verschillen in de beloning van generieke vaardigheden (zoals taal- en rekenvaardigheden, probleemoplossend vermogen) over de levensloop. In de meeste landen zijn generieke vaardigheden voor mbo'ers net zo belangrijk voor de hoogte van het salaris als voor algemeen opgeleiden: voldoende beheersing van deze vaardigheden is belangrijk voor een succesvolle loopbaan.

En ook hier zien we een levenslooppatroon. In landen met een sterke schoolse setting van het beroepsonderwijs (bv. Finland, Frankrijk, Noorwegen, Zweden) is het effect van generieke vaardigheden voor salaris op alle momenten van de loopbaan ongeveer even belangrijk. Dat duidt erop dat generieke en specifieke vaardigheden voorname-lijk tegelijkertijd ontwikkeld worden. Het effect van generieke vaardigheden in het begin van de loopbaan

weerspiegelt dan een hoge correlatie met de specifieke vaardigheden die op dat moment beloond worden. Later in de loopbaan worden de generieke vaardigheden meer rechtsreeks beloond.

Maar in landen met een sterke vorm van duaal opleiden in het beroepsonderwijs (bv. Duitsland, Oostenrijk, Denemarken en Nederland) ligt dat anders: hier neemt het belang van generieke vaardigheden juist toe met leeftijd en is het effect van generieke vaardigheden in het begin van de loopbaan heel gering. Dit duidt erop dat in deze landen er sprake is van een *trade-off* in de verwerving van generieke en specifieke vaardigheden: men slaagt er in deze landen heel goed in om de specifieke vaardigheden bij te brengen die nodig zijn in het begin van de loopbaan, maar minder goed om tegelijkertijd de meer generieke vaardigheden bij studenten te ontwikkelen die later nodig zijn.

Een derde manier om schoolsystemen binnen het beroepsonderwijs internationaal te vergelijken is door te kijken naar de link tussen opleidingen en beroepen. Specifiek hoe sterk opleidingen linken aan bepaalde beroepen; hoe sterker de link, hoe meer opgeleiden in een beperkt aantal banen werken en des te smaller de opleiding zal zijn. Uit deze vergelijking blijkt dat de gemiddelde linksterkte van opleidingen in Duitsland groter is dan in Frankrijk, terwijl Nederland een middenpositie inneemt. Veel van deze verschillen zijn echter compositioneel van aard: afgestudeerden komen in andere beroepen terecht. Zo clusteren Duitse studenten meer in beroepen die sterk linken aan een beperkte set opleidingen dan Franse en Nederlandse studenten.

MEER LEZEN?

Rözer, J., Werfhorst, van de H., & Bol, T. (2016) *Three worlds of vocational education: Craftsmanship and the school-to-work linkage in France, Germany and The Netherlands*.

Westerhuis, A, Groeneveld, M.J. & Smulders, H. (2017). *Opleiden voor vakmanschap in Nederland, Duitsland en Frankrijk*.

Velden, van der R., Buisman, M. & Levels, M. (2017). *Should we teach general skills in vocational education?*

Toch zijn er duidelijke verschillen tussen landen. Zo zijn de technische opleidingen in Duitsland veel smaller in linksterkte dan die in Frankrijk, vermoedelijk vanwege de sterke relatie tussen techniekopleidingen en de arbeidsmarkt in Duitsland. Er is dus veel variëteit in hoe breed of smal een bepaalde opleiding wordt ingericht. Het gevolg van een specialistische opleiding in het beroepsonderwijs is dat deze leerlingen minder vaak werkloos zijn dan leerlingen met een brede opleiding. Met name in Duitsland zijn de verschillen groot. Het verschil in werkloosheidscijfer is hier tussen de 2.5 (voor mannen) tot 4.5 (voor vrouwen) procentpunt. Het lijkt er dan ook op dat een specialistische opleiding bescherming kan bieden tegen werkloosheid, vooral in een duaal beroepsonderwijssysteem.

CONCLUSIE

SPECIALISTEN ZIJN VAN **CRUCIAAL BELANG** VOOR HET MEE VERANDEREN VAN HET VAK EN HET CREËREN VAN NIEUWE BANEN.

De onderzoeksresultaten zijn voorgelegd aan vertegenwoordigers uit de wereld van onderzoek, beleid, het mbo-veld en het bedrijfsleven. Hoe zien zij de toekomst perceptieven van de verschillende typen vakmanschap, en wat betekent dat voor de inrichting van het beroepsonderwijs?

Mbo van de toekomst: smal of breed?

Binnen het beroepsonderwijs lijkt er steeds meer een verschuiving plaats te vinden in de richting van de breder opgeleide vakmensen ten koste van de smalle, meer traditionele specialistische en praktische vakmensen. Ook in het werkveld zien we een toenemend belang van generieke vaardigheden, hoewel dat niet betekent dat er geen vraag is naar specialistische vakmensen. Er is in het onderwijs – op kleinschalig ambachtelijk vakmanschap na – nauwelijks een tegenovergestelde beweging te zien. De scholen lijken steeds vaker in te zetten op brede opleidingen. En ook de lat voor algemene vaardigheden – taal en rekenen – is de afgelopen jaren in het mbo omhoog gegaan. Onderwijs, beleid en arbeidsmarkt lijken hiermee te anticiperen op een snel veranderende wereld.

De uitdaging is om deze brede focus niet ten koste te laten gaan van meer praktijkgerichte vaardigheden die nodig zijn om vakmanschap te kunnen ontwikkelen. Allereerst zijn vakgerichte vaardigheden vooral voor beginnende beroepsbeoefenaren van belang. Zij zorgen voor een soepele transitie naar de arbeidsmarkt. Bovendien hebben mbo-opgeleide vakmensen over de gehele loopbaan een belangrijk comparatief voordeel ten opzichte van algemeen

BEDRIJVEN VRAGEN EEN **HOGER NIVEAU** AAN ALGEMENE VAARDIGHEDEN ZOALS TAAL EN REKENEN MAAR OOK VAN PROBLEEMOPLOSSEND VERMOGEN, ZELFSTANDIGHEID EN HET WERKEN IN TEAMVERBAND.

opgeleiden: ze leren vakinhoudelijke kennis en vaardigheden tijdens de opleiding waardoor ze gemakkelijker inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt. Dat is een waardevol element van beroepsonderwijs.

Ook als we kijken naar de verschillende typen vakmanschap vinden we in dit onderzoek geen bewijs voor de stelling dat het belang van breed vakmanschap op de arbeidsmarkt zou toenemen: specialistisch opgeleide vakmensen hebben de beste baankansen en aantrekkelijk werk, gevolgd door brede vakmensen. Een goede aansluiting tussen mbo-opleiding en het werkveld loont. Er zijn geen aanwijzingen dat dit in de afgelopen twintig jaar is veranderd. Uit arbeidsmarktprognoses voor de middellange termijn blijkt dat de vraag naar specialistische en brede vakmensen toe zal nemen.

Ook volgens vertegenwoordigers van het bedrijfsleven is er veel behoefte aan specialistisch vakmanschap, meer dan mbo-scholen denken. Specialisten zijn van cruciaal belang voor het mee veranderen van het vak en het creëren van nieuwe banen. De beeldvorming van specialisten die op termijn niet meer aantrekkelijk zouden zijn op de arbeidsmarkt verdient dus bijstelling en specialistische opleidingen hebben onverminderd bestaansrecht.

Toch kunnen we niet stellen dat omdat we positieve uitkomsten vinden voor specialistische mbo-opleidingen, alleen smalle beroepsspecifieke vaardigheden ertoe doen. Generieke vaardigheden – taal, rekenen, probleemoplossend vermogen – worden later in de loopbaan belangrijker, zowel voor de hoogte van het salaris, als voor de kans op werk. Door de toenemende complexiteit van werk worden deze generieke vaardigheden in het uitvoeren van

werk steeds belangrijker. Juist in beroepen waar veel aanspraak wordt gedaan op hoge niveaus van deze vaardigheden, zien we een sterke groei in werkgelegenheid.

In de gesprekken met vertegenwoordigers van onderwijs, bedrijfsleven en wetenschap, wordt dat beeld bevestigd. In de afgelopen decennia zijn bedrijven hogere eisen gaan stellen aan werknemers. Zij vragen een hoger niveau aan algemene vaardigheden zoals taal en rekenen maar ook van probleemoplossend vermogen, zelfstandigheid en het werken in teamverband. Deze vaardigheden worden voor alle soorten vakmanschap van belang gevonden. Zowel om een beroep adequaat uit te kunnen oefenen, als om zich in het beroepenveld op lange termijn staande te kunnen houden.

Opleiden tot competent vakman?

In de competentiegerichte kwalificatiestructuur is de afgelopen jaren al veel aandacht besteed aan brede competenties die nu veelal onder de noemer van 21e-eeuwse vaardigheden vallen: samenwerken, (beroeps)houding, probleemoplossend vermogen. Uit dit onderzoek blijkt dat na de invoering van cgo, de aandacht voor generieke vaardigheden binnen de mbo-opleiding wat ten koste is gegaan van vakspecifieke competenties. De focus op meer vakoverstijgende vaardigheden (een kernelement van cgo) lijkt bovendien minder te lonen op de korte termijn: het leidt tot een minder goede aansluiting tussen opleiding en eerste baan voor mbo'ers die na school de arbeidsmarkt opstroomden. Positief is dat mbo'ers vaker doorstromen naar vervolgonderwijs.

De invoering van competentiegerichte kwalificatie-dossiers heeft daarmee (onbedoeld?) vooral de positie van het mbo binnen de beroepskolom versterkt. Want met name het hbo heeft behoefte aan breed opgeleide mbo'ers, die over voldoende algemene vaardigheden beschikken om de overstap van mbo naar hbo succesvol te kunnen maken. De relatie met het werkveld lijkt juist wat minder sterk te zijn geworden. Hierbij moeten we overigens aantekenen dat de invoering van cgo ook moeizaam is geweest en op langere termijn die relatie mogelijk weer beter wordt. En zijn er duidelijke verschillen binnen de competentiegerichte opleidingen.

Vertegenwoordigers uit het onderwijs en het bedrijfsleven wijzen binnen het mbo op kansen voor de verdere integratie van algemene vaardigheden binnen specifieke vakken. Mogelijk ontbreekt het docenten aan didactische vaardigheden om deze integratie tot stand te brengen. Volgens het bedrijfsleven maar ook onderwijsbeleidsmakers is hierin zeker nog verbetering mogelijk. Zij pleiten voor meer aandacht voor professionalisering van docenten in didactiek gericht op integratie van algemeen vormende vakken in de beroepscontext. Niet alleen op het gebied van taal en rekenen, maar bijvoorbeeld ook bij probleemoplossend vermogen of samenwerkend leren.

Behoeftte aan visie op de ontwikkeling van praktisch opgeleide vakmensen

Ook voor praktische opgeleide vakmensen verloopt de transitie van school naar de arbeidsmarkt soepel. Zowel door bedrijven, onderwijsbeleidsmakers als wetenschappers werd opgemerkt dat het belang van praktisch vakmanschap niet onderschat moet worden. Er is grote behoefte aan praktisch vakmanschap en de negatieve beeldvorming wordt onterecht gevonden. Daar staat evenwel tegenover dat praktische vakmensen vaak lang werken in de minst aantrekkelijke beroepen, met een lager salaris en beroepsstatus. De opwaartse mobiliteit blijft achter voor deze groep. Dit alles maakt de positie van de praktisch opgeleide vakman op de langere termijn kwetsbaar.

VERTEGENWOORDIGERS UIT HET ONDERWIJS EN HET BEDRIJFSLEVEN WIJZEN BINNEN HET MBO OP KANSEN VOOR DE **VERDERE INTEGRATIE** VAN ALGEMENE VAARDIGHEDEN BINNEN SPECIFIEKE VAKKEN.

Hoe zorg je ervoor dat praktische vakmensen zich ook later in de loopbaan kunnen blijven ontwikkelen? Punt van zorg is dat juist de groep jongeren die wat betreft algemene bagage veelal het minst van huis uit meekrijgt, het kortst op school zit en dus minder tijd heeft om deze vaardigheden op school te leren. Een deel van de praktisch ingestelde jongeren loopt nu het risico om het vereiste niveau van taal en rekenvaardigheden op het mbo niet te halen, waardoor er geen perspectief is op een vakgericht diploma. Vroegtijdig signaleren van achterstanden in taal, rekenen, algemene ontwikkeling en extra scholing bieden om deze weg te werken is hierbij van belang. Maar voor deze groep geldt vaak dat taal of rekenen pas interessant wordt als het relevant is voor de beroepspraktijk. Verbinding van algemene vakken met de beroepspraktijk is dan belangrijk.

Er is tot slot behoefte aan een visie op de specifieke uitdaging voor deze groep. Bedrijven en beleidsmakers wijzen op concepten als de *T-shaped professional* (leren van een smalle beroepsgerichte basis op school, en meer ruimte voor brede ontwikkeling op het werk) en *just-in-time learning*: kennis pas ontwikkelen wanneer studenten die daadwerkelijk nodig hebben. Momenten van het volgen van onderwijs moeten dan flexibeler aansluiten bij de persoonlijke ontwikkeling van werkenden. De MBO-Raad pleit in dit kader bijvoorbeeld voor een leven lang ontwikkelen, in plaats van leven lang leren. Dat geldt in het bijzonder van laagopgeleiden die minder aan scholing deelnemen. Dat vraagt om nieuwe vormen van samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven.

LITERATUUR

Lutz, B. & Sengenberger, W. (1974)
Arbeitsmarktstrukturen und öffentliche Arbeitsmarktpolitik.
Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co.

OECD (2013)
OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills.
Paris: OECD Publishing.

Sennett, R. (2008)
The craftsman.
Yale University Press.

Shavit, Y., Muller, W. (2000).
Vocational secondary education. Where diversion and where safety net?

Sprenger, C. & Teeuwisse, E. (2011).
Slim vakmanschap. Onderzoek rond het versterken van vakmanschap binnen de politie.
Den Haag: Boom Lemma.